

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot.uz

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературе – Language and literature teaching» ((<https://tilvaadabiyot.uz>))

<https://oak.uz/pages/4802>

2023-yil. 10-son

Jamiyat hayotida o'qituvchining o'rni va ta'siri oshsa – maktabning obro'yi oshadi, ilm-fan, ta'lim va tarbiya sohasining qadri ko'tariladi. Muallimning obro'-e'tibori esa bu millatning, butun xalqning obro'-e'tiboridir.

Shavkat MIRZIYOEV,
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Milliy o'yinlar – millatni ulug'laydi	Surayyo Tursunova, Farzona Mirzayeva	60
Adabiy ta'limda ilmiy bilish usullari	Marg'uba Abdullayeva	61
Cho'lpon she'riyatida zamondosh ayollar taqdiri	Nodira Xolikova	64
Milliy folkloristikamizning fidoiy vakili	Maxsuda Karimova	66
Adabiyotshunoslikda "Badiiy obraz" tushunchasi talqini	Shodiyona Abdugapparova	69
Loyiha texnologiyasi va undan ona tili ta'limida foydalanish	Nilufar Turg'unova	71
So'zlarning o'rganilishi	Arzaim Berdixanova	74
Meronimiyaning metonimik kogeziyadagi ishtiroki	Aziza Shodikulova	76
Ulug'bek Hamdamning "Safar" hikoyasining sujet xususiyati talqini	Shahnoza Sidiqova	78
Sud ekspertizasida psixologik-lingvistik metodikaning o'rni	Durdona Abdurayimova	80
Ijtimoiy tarmoqlarda neologizmlarning qo'llanilishi	Mahliyo G'aniyeva	82
Lakunaning madaniyatlararo va matn aspektlari	Dilnoza Tursunova	84
Zamonaviy mediamatnlarning lingvistik tadqiqi	Malik Xodjayorov	86
Devid Merrillning – "Komponentlarni ko'rsatish" nazariyasi	Madina Abduqodirova	88
Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy madaniyatni takomillashtirish	Firuz Sharipova	91
"Kishnamoq" leksemasi qamrovidagi so'zlarning semantik va tarixiy-etimologik qamrovi	Dildora Turg'unova	93
Dars jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati	Biloliddin Sharipov	95
Ruboiy janri vaznlarini ta'lim jarayonida o'qitishga innovatsion yondashuv	Nasiba Meyliyeva	96
"Qunduz bilan yulduz" dostoni kasb-hunar leksikasining leksik-semantik xususiyatlari	Jurabek Xolmirzayev	99
Classification of idioms in English	Gulnoza Sheraliyeva	101
"Mahbub ul-qulub"da payg'ambarlar obrazi talqini	Gulfuza Madirimova	103
Abu Bakr Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asari tarixiy manba sifatida	Xusniddin Irgashov	105
Ta'lim jarayonida mustaqil mutolaa madaniyatini rivojlantirish	Okila Turakulova	107
Piktografik yozuv va uning kishilik jamiyatidagi o'rni	Bobomurod Abdishukurov	110
Развитие устной компетенции с использованием интерактивных методов в обучении английскому языку будущих военных юристов	Шахноза Муракаева	114
Заимствование морфем в русском языке	Камола Мирфайзиева, Дилфуза Аллаярова	115
Проблемы развития устной речевой компетенции при обучении английскому языку военных аудиторий	Шахноза Муракаева	117
Methodology of teaching simultaneous interpretation	S.Y. Fayziyeva	119

adabiyot umumlashtirish yo'liga, individual faktlarga umumiy xususiyatlarni berishga urinishga aylanadi va bunga yozuvchi yoki shoirning boy hayotiy tajribasi asosida erishiladi. Badiiy adabiyot inson hayotining aniq rasmini yaratadi, bu orqali umumlashtirish porlay boshlaydi va muqarrar ravishda o'quvchini u yoki bu hayot hodisasini baholashga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Гегель. Эстетика. Т. 4. М., 1958.
2. I.Xotamov, B.Sarimsoqov "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. T.: "O'qituvchi", 1979.
3. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. ziyouz.com kutubxonasi.
4. Д.Қуროнов, З.Мамажонов, М.Шералиева. Адабиётшунослик луғати. Т.: "Akademnashr". 2013.

Nilufar Turg'unova,

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU tayanch doktoranti

LOYIHA TEXNOLOGIYASI VA UNDAN ONA TILI TA'LIMIDA FOYDALANISH

Annotatsiya. Maqolada loyiha ta'lim texnologiyasining ilmiy-metodik asoslari, rivojlanish tarixi va tamoyillari haqida so'z yuritilgan. Mazkur texnologiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni va ona tilini o'qitishda foydalanish bo'yicha fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: loyiha texnologiyasi, o'quv loyihasi, texnologiya tamoyillari, til ta'limi, lingvistik kompetensiya, nutqiy kompetensiya.

Abstract. The article talks about the scientific-methodical foundations, development history and principles of project technology. Opinions on the role of this technology in the educational process and its use in teaching language are presented.

Keywords: project technology, educational project, principles of technology, language education, linguistic competence, speech competence.

Ta'lim texnologiyalari o'qitish jarayonining sifatli va samarali bo'lishini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Pedagogikaga o'tgan asrda kirib kelib bugungi kunga qadar o'z dolzarbligini yo'qotmagan loyiha texnologiyasi o'quvchilarda 4K modeli asosidagi ko'nikmalarni (tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash, ijodkorlik, muloqot qila olish) shakllantirishga katta yordam beradi.

Loyiha texnologiyasi bu o'quvchilar uchun muammoli shaklda tuzilgan topshiriq bo'lib, ularning maqsadli faoliyati; o'qituvchi va o'quvchilar, shuningdek, o'zaro o'quvchilar orasida munosabatlarni tashkil etish shaklidir [1:13]. N.Y.Paxomovanning fikriga ko'ra, har bir loyihaning asosida muayyan muammo yotadi. Muammo bo'lmasa faoliyat ham bo'lmaydi. Loyihadagi muammo uni hal qilishga qaratilgan faoliyatning motivini belgilaydi. O'quv loyihasi shunday didaktik vositaki, u o'quvchilarga loyiha yaratish imkonini beradigan, topshiriqni bajarish yo'lida muayyan vaziyatlarda kelib chiquvchi muammolarni hal qilishga qaratilgan jarayondir [1:13]. Shu tariqa o'quvchi loyiha uchun g'oya/muammoni tanlash, maqsadni belgilash, vazifalarni taqsimlash, loyiha ustida ishlash va natijani qo'lga kiritish kabi bir nechta bosqichlarni amalga oshirish orqali o'z loyihasini taqdim etadi. Bunda loyihaning natijasi bilan birgalikda uni bajarish jarayoni, natijagacha bosib o'tiladigan yo'l ham nihoyatda muhimdir. Aynan shu jarayonda o'quvchi nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llaydi, ko'nikmalar malakaga aylanib boradi. Shuningdek, o'quvchida qat'iyatlilik, mas'uliyatlilik, jamoa bo'lib ishlash sifatlarini shakllantirishda ham mazkur texnologiyaning ahamiyati katta.

Bir qator adabiyotlarda loyiha texnologiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqqan va faoliyatda qo'llagan shaxs sifatida amerikalik pedagog V.X.Kilpatrik nomi tilga olinadi. U o'zining "Loyiha metodi" (1918) nomli maqolasida mazkur texnologiya konsepsiyasini ishlab chiqdi. Lekin Kilpatrikka qadar ham loyiha texnologiyasiga ta'limda juda ko'p murojat qilingan. Bu texnologiya ancha uzoq o'tmishga ega bo'lib, uning rivojlanish tarixini 5 davrga bo'lish mumkin [2]:

1590 – 1765	Rim va Parijdagi arxitektura akademiyalarida talabalar aniq vazifalar ustida ish olib borishar edi, masalan, biror haykal, favvora yoki saroyning loyihasini yaratish
1765 – 1880	Loyiha metodi ta'limdagi doimiy usullardan biriga aylana boshladi. Uni Fransiya, Shvetsariya, Germaniyadagi injenerlik maktablarida qo'llay boshlashdi
1880 – 1918	Kelvin M.Vudvord loyiha konsepsiyasini maktab mashg'ulotlari uchun moslashtirdi. Bosqich-ma-bosqich loyiha texnologiyasi barcha fanlarda tarqala boshladi

1918 – 1965	Kilpatrik loyihani “ijtimoiy muhitda amalga oshiriladigan maqsadli faoliyat” ekanligini tushuntirib berdi. Boyda X.Bode, Djon Dyui va boshqa amerikalik pedagoglarning tanqidiy fikrlaridan so'ng Kilpatrikning yondashuvi AQShda biroz jozibadorligini yo'qotadi, lekin Yevropa, Hindiston, Sovet Ittifoqi tomonidan umumiy ma'qullanadi
1970-yildan keyin	Hozirda demokratik jamiyatdagi yagona adekvat ta'lim metodi hisoblanuvchi loyiha metodi Germaniya, Niderlandiya va boshqa Yevropa davlatlarida yangidan ochiladi hamda an'anaviy o'quv dasturi uchun muhim qo'shimcha bo'lib xizmat qila boshladi

Adabiyotlarda loyiha ta'lim texnologiyasining tamoyillari quyidagicha belgilangan [3]:

Aniq belgilangan maqsadga egalik tamoyili – loyihani bajarishdan avval uning maqsadi aniq va tushunarli qilib belgilangan bo'lishi lozim.

Erkinlik tamoyili – loyihani bajarish uchun, avvalo, o'quvchining o'zida xohish bo'lishi lozim. O'quvchi o'z tasavvurlarini to'liq va erkin yuzaga chiqarishi uchun uni turli xil cheklovlar, majburlashdan ozod qilish kerak.

Foydalilik tamoyili – bajariladigan loyiha o'quvchi uchun foydali bo'lishi, nazariy bilimlarni amaliyotda mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi zarur.

Tajribaviylik tamoyili – loyihani bajarish davomida o'quvchi shaxsiy tajriba orttirib boradi: yangi faktlar, ma'lumotlar bilan tanishadi, bilim zaxirasi kengayib boradi.

Haqiqiylik tamoyili – loyiha real hayot bilan, kundalik vaziyatlar bilan bog'langan bo'lishi kerak. Bu o'quvchilarga topshiriqni tabiiy sharoitlarda sinab ko'rishlari va bajarishlariga imkon beradi. Mavhum va xayoliy muammolar loyiha sifatida berilmaydi

Ijtimoiy tajriba tamoyili – loyiha o'quvchini ijtimoiy hayotga tayyorlashga qaratilgan bo'lishi lozim. Yaxshi loyiha o'zida ijtimoiy ehtiyojlarni aks ettiradi va jamiyat rivojiga e'tibor qaratadi.

Loyiha ta'lim texnologiyasi bir qator afzalliklarga ega bo'lishi bilan birgalikda, ayrim kamchiliklardan ham xoli emas:

- Mehnat talab qiladigan jarayon;
- Loyihani samarali yakunlash uchun tajribali, bilimli va kreativ o'qituvchi zarur;
- Bu texnologiya barcha fanlarda foydalanish uchun mos emas;
- Loyihani bajarish uchun tabiiy sharoit yaratib berishning har doim ham iloji yo'q;
- Asosan yuqori sinflarda foydalanish uchun mo'ljallangan;
- Ba'zi loyihalar qo'shimcha xarajat talab qiladi [3].

Sanalgan kamchiliklarni mutlaq deb qabul qilmaslik kerak, misol uchun, texnologiyaning talablari, bajarilishi bosqichma-bosqich, sodda tarzda tushuntirib borilsa kichik sinflarda ham bimalol qo'llash mumkin. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda kichik loyihalarni vazifa qilib topshirish maqsadga muvofiq.

Ta'limda loyiha usuli dastlab chizmachilik, muhandislik, arxitektura singari sohalarida qo'llangan bo'lsa, keyinchalik boshqa fanlarni o'qitishda, xususan, til ta'limida ham faol qo'llanila boshlandi. Xorijiy tillarni o'qitishda mazkur texnologiyaning samarasi haqida ko'pgina xorijlik va o'zbek olimlari ilmiy izlanishlar olib borganlar. Bugungi kunda chet tillarini o'qitishda loyiha texnologiyasidan intensiv ravishda foydalaniladi. Ta'limda loyihalar bilan ishlash o'quvchilarga xorijiy tildan atrofdagi dunyoni bilish, o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrini tushunish hamda idrok etish vositasi sifatida foydalanish imkoniyatini beradi. Loyiha texnologiyasi o'rganuvchilarda sotsial-madaniy kompetensiyani rivojlantirishda eng samarador usullardan biri hisoblanadi [4: 110]. Ona tili ta'limida ham loyiha texnologiyasidan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Loyiha texnologiyasi o'quvchida ona tili faniga oid bo'lgan nutqiy va lingvistik kompetensiyalar, shuningdek, kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, shaxs sifatida o'zini rivojlantirish kabi tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilgandek, o'quvchi muayyan loyiha ustida ishlash davomida bir nechta bosqichlarni bosib o'tadi, ona tili darslarida o'rgangan grammatik bilimlarini bevosita faoliyatda qo'llash orqali konkret mahsulot yaratadi. Bunda o'quvchi faqatgina darslik bilan chegaralanib qolmaydi, qo'shimcha adabiyotlar, turli manbalardan o'zi uchun zarur bo'lgan materiallarni izlab topadi. Bu orqali o'quvchida axborotlar bilan ishlash, ularni saralash, tizimlashtirish kabi sifatlar ham shakllana boradi. Bugungi kunda ona tilini o'qitishning asosiy maqsadi o'z fikrini ham og'zaki, ham yozma ravishda aniq, erkin, savodli tarzda ifodalay oladigan o'quvchini tarbiyalashdir. Bu maqsadga o'quv yili davomida turli loyihalar bilan ishlash orqali erishish mumkin.

Ona tili darslarida o'quvchilarga turli xil ko'rinishdagi loyihalarni tayyorlashni vazifa qilib topshirish mumkin. Masalan:

- gazeta yoki jurnal sahifasini tayyorlash;
- reklama banneri, e'lonlar yaratish;

muayyan mavzuda videorolik tayyorlash
lug'atlar tuzish;
intervyu, suhbat tashkillashtirish.

Ma'lumki, loyihalar individual va jamoaviy shaklda tayyorlanadigan; qisqa va uzoq muddatli; sodda va murakkab kabi turlarga tasniflanadi. Qisqa muddatli miniloyihalar 2-3 darsga mo'ljallab tuziladi, uzoq muddatli loyihalarni esa ma'lum bir chorak davomida, hatto bir o'quv yili davomida ham bajarish mumkin. Loyiha texnologiyasi keng qamrovli va mehnat talab qiladigan jarayon bo'lganligi sababli, barcha jarayonlar o'qituvchi tomonidan batafsil tushuntirilgan holda, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Lekin o'qituvchi faqatgina yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi va o'quvchilar faoliyatini tartibga solib turuvchi ekanligini unutmasligi lozim. Chunki texnologiyaning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchining ijodkorligini, qobiliyatlarini namoyon qilishdir. Topshiriq berishdan avval kutilayotgan natijaning maqsadini aniq belgilab olish hamda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Quyida 7-sinf Ona tili darsligi misolida loyiha texnologiyasidan foydalanishni ko'rib chiqamiz. Darslikdagi "Ijtimoiy tarmoqlar" (3 soat) mavzusi bo'yicha loyiha tayyorlashning taxminiy rejasi:

Birinchi darsda loyiha nima ekanligi haqida qisqacha ma'lumot beriladi. O'quvchilar bajarishi lozim bo'lgan topshiriq bayon etiladi.

Topshiriq: Telegram messengerida "Ijtimoiy tarmoqlardagi izohlarda muomala madaniyati" mavzusida post tayyorlash (mavzu doirasida sarlavhani tanlash ixtiyoriy). Keyingi darsgacha o'quvchilar juftlik ko'rinishida guruh shakllantirib kelishlari va loyihaning maqsadini aniq yozib kelishlari kerak.

Ikkinchi darsda o'quvchilarning maqsadlari tinglanadi, loyiha rejasi tuziladi.

Bu postni nima maqsadda yozyapsiz? Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilariga izoh yozishda hurmat va axloq chegarasidan chiqmaslikni uqtirish; noo'rin izoh yozuvchilarni tanqid qilish; izoh yozish bo'yicha fikrlar bilan o'rtoqlashish va hokazo. Shuningdek, o'quvchilar tomonidan bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar aniq belgilab beriladi;

- ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, audio, videokontentlarga yozilgan izohlarni kuzatish, ularni tahlil qilish;
- Telegram messengerida "Ijtimoiy tarmoqlardagi izohlarda muomala madaniyati" mavzusida post tayyorlash;
- tayyorlangan postni guruhlariga tarqatish va eng ko'p ko'rishlar sonini yig'ish.

O'quvchilar tomonidan yozilgan postni o'qish va kim ko'p ko'rishlar sonini yig'ganligini aniqlash ishlarini onlayn tarzda Telegram guruhda amalga oshirish mumkin.

Keyingi darsda esa g'olib ishtirokchilar taqdirlanadi va postlar muhokama qilinadi.

O'quvchilar yozgan matnning tili, uslubi, imlosi, fikrni qay darajada yetkazib bera olganligi tahlil qilinadi. Ixtiyoriy ravishda g'oliblar sonini ko'paytirish, o'quvchilarni bir nechta nominatsiyalarda taqdirlash mumkin (eng tanqidiy post, eng mazmunli post, eng ko'p reaksiya yig'gan post...).

Mazkur loyiha ishi kichik loyiha turlariga misol bo'la oladi. Bundan ko'zlangan maqsad o'quvchilarda yozma nutq malakasini, o'z fikrini aniq, qisqa, misollar bilan ifodalay olish ko'nikmalarini rivojlantirish hisoblanadi. O'quvchida tanqidiy tahlil, ijodiy fikrlash sifatlarini shakllantirishga ham yordam beradi. Postni guruhlariga tarqatish va ko'rishlar yig'ish esa maqsadga erishish uchun yordamchi vosita. Chunki bugungi kun o'quvchisini shunchaki matn yozishga qiziqtirish juda qiyin masala. O'quvchilarning kundalik hayotlari, qiziqishlarini hisobga olish ularga qo'shimcha motivatsiya beradi.

Xulosa o'rniida aytish mumkinki, loyiha ta'lim texnologiyasidan faqatgina aniq yoki tabiiy fanlar doirasida emas, ona tili ta'limida ham unumli foydalanish mumkin. Bu texnologiya orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq savodxonligini oshirirish, muloqot ko'nikmasini rivojlantirish, berilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash va mustahkamlashga erishish mumkin. Shuningdek, mazkur texnologiya bolada jamoa bo'lib ishlash, mas'uliyatlilik, javobgarlik sifatlarini tarbiyalashda ham muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов. – 3-изд., испр. и доп. – М.: АРКТИ, 2005. – 112 с.
2. <https://education.stateuniversity.com/pages/2337/Project-Method.html>
3. <https://www.studyquirk.com/project-method-stepstypesprinciples-merits-and-demerits/>
4. Ermatov U. Using the project method to improve the efficiency of a foreign language lesson // International journal on integrated education 2020,3. P.109-111.
5. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S., Tursun Sh., Hakimova N., Siddiqov M. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. Toshkent, 2022. 224-b.